

Konferencja naukowa pt. „Koniec wojny na Śląsku 1945 r.”, Opole, 21 maja 2015 r.

21 maja 2015 r. Centralne Muzeum Jeńców Wojennych w Łambinowicach–Opolu (dalej: CMJW w Łambinowicach–Opolu) i Instytut Pamięci Narodowej. Delegatura w Opolu (dalej: IPN) zorganizowali konferencję naukową pt. „Koniec wojny na Śląsku 1945 r.”. W obradach, które toczyły się w opolskiej siedzibie muzealnej, wzięło udział ok. 60 osób.

Zasadniczym celem konferencji, jaki postawili sobie organizatorzy, była prezentacja najnowszych ustaleń, dotyczących wydarzeń na Śląsku w końcowych miesiącach II wojny światowej z perspektywy militarnej, politycznej oraz społeczno-ekonomicznej. Różne aspekty tej trudnej i złożonej tematyki opracowali i przedstawili referenci z ośrodków naukowych z całej Polski.

Uczestników wspólnie powitali dyrektor CMJW w Łambinowicach–Opolu, dr Violetta Rezler-Wasielewska i naczelnik Delegatury IPN-u w Opolu, prof. dr hab. Krzysztof Kawalec, którzy przedstawili ideę konferencji oraz wyrazili nadzieję, że przyczyni się ona do rozwoju badań nad dziejami Śląska w ostatnim roku najtragiczniejszego w dziejach konfliktu zbrojnego. Po uroczystym otwarciu, obrady toczyły się w dwóch równoległych blokach. Pierwszy nosił tytuł: „Problemy polityczno-społeczne”, a drugi: „Śląsk jako pole walki. Problematyka militarna”.

Sesję, dotyczącą aspektów politycznych i społecznych prowadził prof. K. Kawalec. W pierwszych dwóch referatach, profesorowie z Uniwersytetu Wrocławskiego: Marek Maciejewski i Tomasz Kruszewski scharakteryzowali działalność Narodowosocjalistycznej Niemieckiej Partii Robotników (*Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei*, NSDAP) na Śląsku w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Pierwszy prelegent omówił funkcjonowanie tej partii do 1933 r., a drugi w latach 1933–1945. Następnie głos zabrał prof. dr hab. Ryszard

Kaczmarek (Uniwersytet Śląski), który poruszył kwestię polityki narodowościowej niemieckich władz wojskowych w odniesieniu do mieszkańców Śląska, służących w Wehrmachcie. Podkreślił, że nastawienie narodowych socjalistów w tej kwestii zmieniało się wraz z wydarzeniami na frontach wojny i z kolejnymi klęskami armii niemieckiej. Doktor Adriana Dawid z Uniwersytetu Opolskiego (dalej: UO) przybliżyła uczestnikom życie codzienne mieszkańców Górnego Śląska w czasie II wojny światowej. Podkreśliła, że przełomowym momentem dla rodzimej ludności było wkroczenie wojsk Armii Czerwonej na te tereny w styczniu 1945 r. Na zakończenie pierwszej części sesji, dr Bernard Linek z Państwowego Instytutu Naukowego – Instytutu Śląskiego w Opolu przedstawił dzieje Opoln (Opola) w okresie rządów nazistowskich. Scharakteryzował zmiany, jakie zaszły w polityce samorządowej, roszady personalne, a także skutki polityki narodowych socjalistów i ich wpływ na rozwój miasta.

Po krótkiej dyskusji, pierwszy głos zabrał dr Dariusz Węgrzyn z IPN-u w Katowicach, który omówił problem deportacji do Związku Radzieckiego mieszkańców Górnego Śląska w 1945 r., zwłaszcza w kontekście ich przymusowego zatrudnienia w radzieckiej gospodarce. Po nim wystąpił dr Ksawery Jasiak, pracownik opolskiej delegatury IPN-u we Wrocławiu. Ukazał wzajemne relacje między milicjantami a żołnierzami Armii Czerwonej na Śląsku Opolskim w pierwszym okresie po zakończeniu II wojny światowej, które – jak wynika z jego ustaleń – były napięte i dalekie od wzorcowej współpracy. Daria Czarnecka z Archiwum Państwowego w Katowicach zapoznała słuchaczy z kulisami ostatniej zbrodni Johannes Thümmlera, szefa katowickiego gestapo, a następnie komendanta policji bezpieczeństwa prowincji górnośląskiej, który pełniąc funkcję przewodniczącego tzw. sądu doraźnego, skazał na śmierć co najmniej tysiąc Polaków – więźniów obozu koncentracyjnego Auschwitz. Za tę eksterminację nigdy nie został osądzony. Komunikat doktoranta UO, Kamila Webera nt. działalności Maksymiliana Kośnego na Śląsku Opolskim w trakcie i po zakończeniu II wojny światowej zamknął obrady pierwszej sesji konferencji.

W bloku poświęconym działaniom militarnym prowadzenie obrad powierzone dr. hab. Robertowi Klementowskiemu z wrocławskiego oddziału IPN. Pierwszy referat wygłosił Waldemar Ociepski, reprezentujący Stowarzyszenie „Blechhammer 1944”. Omówił on naloty wojsk amerykańskich na Śląsk w 1944 r. Przedstawił m.in. historię pierwszej zestrzelonej załogi pod dowództwem por. Dorenz’a H. Meyer’a, która rozbiła się 13 października 1944 r. w pobliżu zakładów chemicznych w Blechhammer (obecnie Blachownia). Doktor Marek Białokur z UO przedstawił natomiast problem propagandy antyniemieckiej w Armii Czerwonej, przytaczając konkretne przykłady budzenia nienawiści wśród żołnierzy radzieckich przed wkroczeniem na Śląsk. Zwrócił uwagę, że oddziały propagandowe były w tym czasie niezwykle aktywne i usilnie przypominały, m.in. o zbrodniach Wehrmachtu na terytorium ZSRR w latach 1941–1943. Kolejny referent, dr hab. Nikołaj Iwanow, prof. UO przedstawił działa-

nia wojenne Armii Czerwonej na Śląsku w 1945 r. W wystąpieniu podkreślił, że trudna jest do ustalenia dokładna liczba radzieckich żołnierzy, walczących oraz poległych podczas zajmowania terenów Śląska. Wystąpienie dr Joanny Hytrek-Hryciuk z wrocławskiego oddziału IPN dotyczyło obecności żołnierzy tej armii na Dolnym Śląsku i jej wpływu na sytuację w regionie. Podkreśliła, że czerwonooarmiści dokonali wielu zbrodni na rodzimej ludności, przykładowo omówiła gwałty na kobietach.

Po wznowieniu obrad w trzech kolejnych referatach przedstawiono działania wojenne wielkich jednostek w walkach o Śląsk w 1945 r. Arkadiusz Karbowski z Opoli, opisał udział 20. Dywizji Grenadierów SS (1. estońskiej) w walkach o Śląsk od stycznia do marca 1945 r. przeciwko wojskom Armii Czerwonej. Referent podkreślił, że była to ochotnicza jednostka *Waffen-SS* złożona z Estończyków, która toczyła boje m.in. o Brzeg. Kolejny prelegent, Marek Włodarczyk z Oławy zapoznał słuchaczy z działaniami wojennymi radzieckiego 55. Korpusu Strzeleckiego w marcu 1945 r. Przedostatni referat w tej sesji nt. walk 100. Dywizji Strzelców i 236. Brygady Szturmowej o Krapkowice w 1945 r., wygłosił Paweł Kukurowski z Wrocławia. Wystąpienie dr. Piotra Stanka z CMJW w Łambinowicach-Opolu zamknęło obrady. Dotyczyło marszów ewakuacyjnych więźniów obozów koncentracyjnych, jeńców wojennych i robotników przymusowych na terenie Śląska Opolskiego. Referent podkreślił, że fatalne warunki atmosferyczne (zima, mróz, śnieg), brak wyżywienia, ciepłej odzieży, karygodne zachowania niemieckich strażników, spowodowały dużą śmiertelność wśród osób biorących udział w tych marszach. Po tym wystąpieniu dr hab. R. Klementowski zaprosił do dyskusji, a po niej podsumował obrady sesji militarnej.

Trzecią, wspólną sesję konferencji rozpoczęło wystąpienie dr. Roberta Żurka, dyrektora Oddziału IPN we Wrocławiu, który wraz z prof. K. Kawalcem przedstawił założenia działalności Opolskiego Centrum Edukacyjnego IPN „Przystanek Historia”. Obaj naukowcy wyrazili nadzieję, że inicjatywa spotka się z życzliwym odbiorem mieszkańców regionu. Dalszą część obrad poprowadził dr P. Stanek. Pierwsza wystąpiła dr V. Rezler-Wasielewska. Omówiła koniec jenieckiej historii Stalagu 344 Lamsdorf, do którego w marcu 1945 r. wkroczyła Armia Czerwona. Czerwonooarmiści zastali jedynie chorych i zmarłych jeńców, gdyż większość opuściła obóz w marszach ewakuacyjnych przed przybyciem radzieckiego wojska. Po raz pierwszy zaprezentowany został także wstrząsający, kilkuminutowy film, pozyskany przez Muzeum z Rosyjskiego Państwowego Archiwum Filmu i Zdjęcia w Krasnogorsku, ukazujący widok na obóz i stan pozostałych w nim jeńców, już po wyzwoleniu.

Kolejne wystąpienie dotyczyło źródła konfliktu dwóch pamięci: niemieckiej i polskiej, w odniesieniu do tragicznej przeszłości Lamsdorf (Łambinowic), które przedstawiła dr Renata Kobylarz-Buła, zastępca dyrektora CMJW w Łambinowicach-Opolu. Referentka zwróciła uwagę, że przez wiele lat strona polska

podnosiła sprawę zbrodni niemieckich na jeńcach Lamsdorf w latach II wojny światowej, natomiast władze Republiki Federalnej Niemiec odwoływały się do historii Obozu Pracy w Łambinowicach (1945–1946), który został założony przez polskie władze administracyjne, a kierowany był faktycznie przez Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Niemodlinie. Ta odmienna narracja nie pozwalała przez wiele lat na wypracowanie wspólnego stanowiska.

Doktor hab. Małgorzata Ruchniewicz z Uniwersytetu Wrocławskiego zaprezentowała obraz końca wojny ukształtowany w środowisku byłych mieszkańców Śląska na przykładzie ziemi kłodzkiej. Prelegentka uwypukliła tragiczne wspomnienia mieszkańców tego regionu, spowodowane wkroczeniem żołnierzy Armii Czerwonej i działaniami radzieckich funkcjonariuszy służb bezpieczeństwa, a także ukazała dylematy, przed jakimi stanęła miejscowa ludność w nowej rzeczywistości.

Doktorant z tejże uczelni, Marek Szajda, przedstawił organizację życia żydowskiego na Dolnym Śląsku od maja do sierpnia 1945 r. Podkreślił, że dla tych, którzy przeżyli Holocaust, jak i repatriantów z ZSRR Dolny Śląsk był głównym miejscem osiedlania się, postrzeganym jako najlepszy do odbudowy społeczności żydowskiej w Polsce.

Marcin Sroka, doktorant UO, przedostatni prelegent, ukazał wydarzenia na Śląsku w 1945 r. z perspektywy mieszkańców opolskich wsi – Chrzastowic i Dębskiej Kuźni. Komunikat oparł na relacjach osób zebranych w ramach projektu „Multimedialna Kronika Opolszczyzny”. Ostatni wystąpił Przemysław Wojciechowski, reprezentujący opolską delegaturę IPN we Wrocławiu. Zaprezentował specyficzny rodzaj źródła archiwalnego, jakim są postanowienia o uznaniu za zmarłego. Oceniał ich przydatność do badań naukowych na przykładzie dokumentów wytworzonych na terenie powiatu kluczborskiego. Jak sam podkreślił, dotąd nie cieszyły się one dużym zainteresowaniem badaczy.

Prowadzący obrady podziękował prelegentom za interesujące wystąpienia i zachęcił zebranych do dyskusji. Głos zabrali m.in.: prof. M. Ruchniewicz, prof. R. Kaczmarek, dr V. Rezler-Wasielewska, którzy kierowali pytania i sugestie do prelegentów. Obrady podsumował Naczelnik Delegatury IPN w Opolu, prof. K. Kawalec. Wyrzucił przekonanie, że wygłoszone referaty oddają aktualny stan badań i mogą przyczynić się do głębszego poznania zagadnienia, sformułowanego w tytule konferencji. Zapowiedział również wydanie publikacji pokonferencyjnej, gdzie szerzej zostaną omówione problemy poruszone podczas całodniowej konferencji.

Bartosz Janczak